

POZVANIE NA DISKUSIU

Vážené kolegyně a kolegovia!

Už dlhšiu dobu sme svedkami – i aktérmi – planetárnej expanzie jedného typu ľudskej kultúry – kultúry, ktorá na jednej strane prináša slobodu, demokraciu a vysokú osobnú spotrebu, na strane druhej však svojou technologickou orientáciou prináša už notoricky známe globálne a ekologické problémy. Korene tejto situácie sú však oveľa hlbšie. Zrejme ich môžeme dať do súvislosti s jednou stránkou tzv. ľudskej prirodzenosti, ktorá nás vedie k našej útočnej adaptívnej stratégii v záujme prežitia (alebo vyššej úrovne života). Dochádzame však pritom k zaujímavému a zásadnému paradoxu: Kultúrny systém, ktorého prostredníctvom sa človek síce presadzuje ako druhý pozemský demiurg, ako „malý boh“, akoby predpokladal nekonečnosť zemegule. Tento kultúrny systém, prirodzene, aj naďalej závisí od nedeliteľného hostiteľského systému planetárneho života – prijal však stratégiu, ktorá je svojou intenciou *protiprirodná*.

Zdá sa, že prevažujúca základná biologická stránka našej prirodzenosti – akokoľvek bola a je podmienkou ľudskeho vzostupu – láka dnes kultúru do viacerých pascí (sociálnej, mravnej atď.), vrátane ekologickej: Ak by sme náš konzumný spôsob života rozšírili po celej zemeguli, poklesla by prirodzená usporiadanosť a integrita biosféry do tej miery, že by sme spolu s mnohými ďalšími druhmi zanikli. Táto technologicky orientovaná kultúra sa pokúša a bude sa zrejme ďalej pokúšať meniť našu druhovú prirodzenosť napríklad aj genetickou manipuláciou so všetkými dôsledkami, ktorými sa tu zaoberať nemôžeme. Radi by sme však navrhli inú cestu: pokúsiť sa diskutovať o vedomej zmene doterajšej protiprirodnej stratégie kultúrneho systému, teda o cestách a možnostiach vytvorenia *biofilnej kultúry* v najširšom zmysle.

Ľudia sú dnes takisto zrejme rukojemníkmi expanzie jedného typu ekonomiky. Sú infantilizovaní a stupidizovaní neprehľadnosťou informačnej spoločnosti, neadekvátnym vzdelaním a banalizáciou veľkých civilizačných problémov médiami. V perspektívnych otázkach nášho druhového prežitia sú bezradní a bezmocní. V dobrej viere odovzdávajú svoj osud do rúk ekologicky krátkozrakej politiky a pasívne sa prizerajú, ako ubúda jedinečné prírodné bytie a spomínaný typ kultúry pustoší Zem. Vieme však, že bez filozofickej predstavy sveta a iba v dôsledku čiastkového poznania a nastavenia na útočnú adaptívnu stratégiu sme síce mohli vytvoriť globálnu protiprirodnú kultúru, ale že takúto kultúru nemôžeme ďalej rozvíjať a rozširovať. Ak nebudeme schopní tento konflikt kultúry s prírodou poznať, chápať, zmieriť a riešiť, ak nedospejeme k reálnym možnostiam transformácie a reorientácie doterajšej expanzie ekonomického a technologického samopohybu, stroskotá aj naše vznesené poňatie človeka, slobody a demokracie. *Ľudský druh vyhyniez vlastnou vinou*.

Toto historicky epochálne existenčné ohrozenie našej vlastnej kultúry jej vlastnou expanziou môže takisto provokovať k otázke, kto má dnes *teoretickú*, alebo do-

konca *praktickú kompetenciu* riešiť problém transformácie a reorientácie kultúry. Majú túto kompetenciu politici, manažéri, právnici, bankári či podnikatelia? Majú ju vedci, novinári, umelci či lekári? Zaiste, môžu ju mať, ba mali by ju mať zo svojho hľadiska. Z povahy vecí však majú svoju nezastupiteľnú kompetenciu aj filozofi. Na tomto mieste netreba zdôrazňovať, že ku kompetencii filozofov patrí chápať miesto človeka v biosfére, miesto kultúry v prírode a riešiť zásadné otázky ľudskej existencie, jej orientácie i perspektívy atď. Relevantné filozofické skúmanie či dokonca múdrosť – pokiaľ sme k nim dospeli, a to dokonca v istom predstihu – by sme si však nemali nechávať len pre seba. Aj my môžeme z filozofického hľadiska napríklad v otázke ľudskeho vzťahu k Zemi argumentovať podobne, ako to robia ekonómovia. Každá zmena sa musí vyplatiť, na vľúdnejšom vzťahu kultúry k Zemi musí niekto zarobiť. My však vieme, že existujú aj hodnoty, ktoré sa nedajú umelo reprodukovať, a preto ani vyjadriť peniazmi. Vieme, že príroda je živou matkou nás všetkých, že je nikou i telom všetkých foriem života, ktoré vzájomne súvisia, a že preto nemôže patriť žiadnej populácii ani biologickému druhu.

„Nájomná zmluva so Zemou“¹ je takýmto pokusom formulovať na filozofickej báze so všetkou vážnosťou i záväznosťou východisko riešenia problému biofilnej transformácie a reorientácie planetárnej kultúry. Pokúša sa načrtnúť ideu budúcej právne záväznej zmluvy medzi nami, „deťmi Zeme“, a našou „rodnou planétou“. Predpokladom toho však zrejme bude spočívať v tom, že idey, ktoré „Nájomná zmluva so Zemou“ načrtáva, sa dostanú omnoho širšie a hlbšie do roviny kultúrneho vedomia a mravnej záväznosti.

Život na Zemi vznikol približne v rovnakej dobe ako skaly. Neživé i živé štruktúry patria preto k tomu istému prirodzenému kozmickému poriadku, vytvárajú onticky jednotné prírodné bytie. Prvé tri miliardy rokov boli jedinými nájomníkmi Zeme baktérie. Pred asi pol miliardou rokov začali vznikať všetky hlavné formy mnohobunkového života, predchodcovia dnešných rastlín a živočíchov. My, ľudia, sme do obývaného domova Zeme vstúpili relatívne nedávno. Svojej ekologickej niky sme sa museli zmocniť na úkor iných foriem života. Všeobecné pravidlá pozemského života sme tým však neporušili, nekonali sme v rozpore s „ústavou“ Zeme. Túto ústavu porušujeme až tým, že iných nájomníkov pozemského domova svojou expanziou vlastnej protiprírodnej kultúry ničíme raz a navždy. Stavíme stále rozsiahlejšie sídla a diaľnice, rozdrobujeme a rozbíjame prirodzené ekosystémy, zaberáme životodarnú pôdu, pokrývame ju betónom a asfaltom. Svoj dočasný nájomný vzťah k Zemi sme nesprávne pochopili ako trvalý vlastnícky vzťah.

Výraz „nájomná zmluva so Zemou“ je, pochopiteľne, metafora. Je to pokus vyjadriť ideu „novej spoločenskej zmluvy“, t. j. nepochybne zmluvy medzi ľudskými

¹ Tento apelatívny text bol prednesený a schválený valným zhromaždením Obce spisovateľov ČR dňa 4.12.2004 a prvýkrát bol publikovaný v bulletinu Obce spisovateľov „Dokofán“, č. 32/2004. Ďalej ho uverejnili Literárni noviny (17. 1. 2005), Britské listy (21. 1. 2005), časopis Životné prostredie 1/2005, Slovo atď. Text „Nájemní smlouvy“ v češtine nájdete na internete: <http://www.literarky.cz/?p=archiv&text=1419>, <http://www.blisty.cz/art/21635.html>

subjektami, ktorej *predmetom* však tentokrát nebude nič iné než zásadné podmienky ľudskej existencie v globálnom meradle, teda Zem ako celok i každá jej časť, ku ktorej sa stavíme už nie ako jej majitelia, ale ako jej domáci správcovia, partneri, priatelia či dočasní nájomníci. Ide teda o výzvu na diskusiu o *možnostiach nového ľudského vzťahu k Zemi*, ktorý si potrebujeme vyjasniť my všetci. Ideu takejto „zmluvy“ medzi sebou sme v rovine etickej, právnej či politickej ešte ani neformulovali – nehovoriac už o jej uzavretí a dodržiavaní –, hoci sa zdá, že svojím konaním sme ju už navždy jednostranne vypovedali.

Josef Šmajš, Emil Višňovský

NÁJOMNÁ ZMLUVA SO ZEMOU

JOSEF ŠMAJS, Katedra filozofie FF MU, Brno

Preambula: *Na Zemi prekypujúcej životom sa ľudia objavili na konci tretohôr. Živej prírode, ktorej boli evolučne prispôsobení, filozoficky rozumieť nemohli. Ľudská psychika, ktorá riadila proces dobývania prírody, bola nastavená na ľahostajnosť k širším súvislostiam a k vzdialenejšej perspektíve. Dnes sme už Zem dobyli a obsadili, tkanivo jej života narušili obrábanou pôdou, zovreli diaľnicami a mestami, zatlačili stavbami, betónom a asfaltom. Napriek tomu bude však o našej druhovej existencii rozhodovať príroda. Aby sme predčasne nevyhynuli, potrebujeme zastaviť expanziu kultúry, uzavrieť nájomnú zmluvu so Zemou*

1. **Zem** je v našej galaxii, v mliečnej dráhe zrejme jedinou živou planétou. Táto planéta, ktorá je prirodzeným domovom všetkých svojich živých bytostí vzájomne od seba závislých, nemôže patriť žiadnej z nich: žiadnej populácii ani biologickému druhu. Nemôže patriť ani človeku ako druhu, ktorý vytvára kultúru. Sme dočasnými nájomníkmi Zeme.

2. **Život** je veľkým experimentom kozmickej evolúcie na našej planéte. V živých systémoch je obsiahnuté a jazykom nukleových kyselín aj priamo zapísané fantastické množstvo prirodzenej informácie. Kultúrou spôsobené vymieranie biologických druhov je preto nielen zbytočnou biologickou stratou, ale aj nenahraditeľnou informačnou stratou.

3. **Kultúra** je planetárnym výtvorom človeka ako druhu. Prirodzená evolúcia jej prostredníctvom ako by testovala nielen adekvátnosť ľudského diela vo vzťahu k hostiteľskému prostrediu Zeme, ale aj vydarenosť biologickej konštrukcie človeka. Testuje ľudskú prirodzenosť: odvážnu ľudskú kreativitu a ľudskú pokoru pred staršími a rozsiahlejšími tvorivými silami vesmíru.

4. **Konflikt kultúry s prírodou**, ktorý vyvoláva úbytok prirodzeného prostredia Zeme, nemôže zničiť prírodu, ale kultúru. Ak máme túto existenčnú krízu prežiť, musíme prírode vedome ustúpiť, musíme naturalizovať protiprírodnú duchovnú i materiálnu kultúru. Predpokladá to zmenu štruktúry, rozsahu a stratégie kultúrneho systému, nie zmenu človeka ako organizmu.

5. **Globalizovaná kultúra** znehodnocuje aj tradičnú štruktúru a obsah školského vzdelania. Škola nám i dnes dáva mnoho poznatkov užitočných pre život, ale v senzitívnej fáze ľudskej ontogenézy, v ktorej sa poznanie relatívne ľahko spája s hodnotami, nerozvíja myslenie založené na úcte k prírode. Zo školy nevieme, čo je príroda a prirodzená evolúcia, nevieme, že človek po svojom vzniku takisto zapálil evolúciu – protiprírodnú evolúciu kultúrnu potenciálne nebezpečnú pre neho samého.

6. **Technický pokrok**, ktorý bol dlho synonymom ľudskeho vzostupu, sa stáva jeho hrozbou. Znehodnocuje aj sebazáchovnú rolu tradičnej ľudskej pokory. Už sa nemožno spoliehať na vrodennú pokoru nepatrného človeka pred mohutnými silami prírody, ale len na pokoru filozoficky zdôvodnenú, vyplývajúcu z rozpoznania deštruktívnych účinkov našej hrubej civilizačnej sily na jemné pradiivo pozemského života.

7. **Človek je po prvý raz zodpovedný za svoju druhovú existenciu**. Pochopenie a prijatie tejto zodpovednosti však závisí od opustenia úzkych morálnych, fyzikálnych a technických hľadísk, vyžaduje biologický a medicínsky prístup, predpokladá evolučno-ontologický pohľad na svet. Zrejme len ten môže nezasvätej verejnosti ukázať, že ľudská druhová existencia stojí a padá s rozsahom, integritou a evolučne dosiahnutou vyspelosťou biosféry. V rozvrátenej biosfére nebude ani človek prírodou chráneným druhom.

Čoraz väčšia časť našich ťažkostí vzniká z toho, že jednotlivci aj inštitúcie konajú a rozhodujú podľa zastaraného obrazu sveta, v rozpore s princípmi obojstranne výhodnej nájomnej zmluvy so svojim prirodzeným domovom. Preto sa obraciame nielen na intelektuálnu verejnosť, filozofov, politikov a právnikov, ale aj na všetkých zodpovedných občanov: Žiadajte uzatvorenie a dodržiavanie dlhodobej novej zmluvy so Zemou. Ak kultúra neponechá prirodzenej evolúcii zámerne istú časť planéty, ľudia nebudú môcť využiť rámcovo biologicky stanovený čas svojej druhovej existencie.

prof. PhDr. Josef Šmajš, CSc.

Katedra filozofie FF MU

Arne Nováka 1

602 00 Brno

Česká republika